

СЕРЕДНІ ВІКИ

DOI 10.31909/26168774.2024-(65)-5
УДК 930 (477) «13-15»

**SELF-GOVERNMENT OF UKRAINIAN CITIES IN THE LATE
MIDDLE AGES ON THE PRINCIPLES OF MAGDEBURG LAW
IN CONTEMPORARY UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY**

**САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ МІСТ ПІЗЬНОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ
НА ПРИНЦИПАХ МАГДЕБУРЗЬКОГО ПРАВА
В СУЧАСНІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ**

Олександр Бондаренко

доктор історичних наук, доцент
E-mail: o.v.bondarenko.un@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8582-513X
Research ID: ABD-2888-2020
Центральноукраїнський національний
технічний університет, Україна

Olexandr Bondarenko

Doctor of History, Associate Professor
E-mail: o.v.bondarenko.un@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8582-513X
Research ID: ABD-2888-2020
Central Ukrainian National Technical
University, Ukraine

Микола Тупчієнко

кандидат історичних наук, доцент
E-mail: tupchy_mp@ukr.net
ORCID: 0000-0002-7076-4861
Research ID: ABG-2006-2020
Scopus Author ID: 57459998100
Центральноукраїнський національний
технічний університет, Україна

Mykola Tupciyenko

Ph. D (History), Associate Professor
E-mail: tupchy_mp@ukr.net
ORCID: 0000-0002-7076-4861
Research ID: ABG-2006-2020
Scopus Author ID: 57459998100
Central Ukrainian National Technical
University, Ukraine

ABSTRACT

The article attempts to analyze the state of development in modern Ukrainian historiography of issues related to the self-government of Ukrainian cities of the late Middle Ages based on the principles of Magdeburg law, to clarify the main achievements in the study of this problem and issues that have not been sufficiently covered. It has been established that the relevance of the study of the introduction of Magdeburg law on the territory of Ukraine is determined by a number of scientific factors and socio-political trends in view of the debatable issue of the spread and role of Magdeburg law on Ukrainian lands and the need to use the historical experience of effective city self-government, which would fully correspond to world and European standards in the conditions of Ukraine's entry into the European and world space. The process of development of modern city self-government, strengthening of the responsibility of urban communities for solving the problems of social, economic and cultural development of cities determines the special importance of using the experience of the spread, establishment and functioning of European city legislation on Ukrainian territory, and in particular under Magdeburg law. It was determined that

research on the history of self-government of Ukrainian cities in the late Middle Ages based on the principles of Magdeburg law intensified after the declaration of Ukraine's independence. Over the past decades, a number of scientific works have been published, which contain actual systematized material on the introduction, spread, formation and functioning of Magdeburg law on Ukrainian territory. It has been found that researchers associate the spread of urban self-government with the historical development of humanity in general. The classic form of its organization was Magdeburg law, as a feudal city law, which developed in the German city of Magdeburg, later spread to many other European cities, Eastern in particular, and became a symbol of city self-government in the late Middle Ages and early modern times. Magdeburg law in scientific publications is defined as medieval city law, which contributed to the introduction of certain features of the Western European urban system into Ukrainian cities, the creation of representative bodies of urban public administration by urban strata, becoming an important factor in the legal and cultural process of rapprochement between Ukraine and Western Europe. It is emphasized that despite the fact that Magdeburg law in Ukrainian cities did not play the same role as in the cities of Western and Central Eastern Europe, researchers believe that it was an important tool for ensuring democratic self-government, stimulated the development of legal culture, and became a significant guarantor of the implementation of economic and social opportunities, creating essential prerequisites for the birth and development of democratic institutions of civil society on Ukrainian lands.

Key words: *Magdeburg law, Ukrainian cities, national historiography, city self-government, late Middle Ages*

Постановка проблеми та актуальність теми дослідження. Однією з ключових умов становлення та функціонування громадянського суспільства в Україні є ефективне міське самоврядування, що повною мірою відповідало б світовим та європейським стандартам. Його пріоритетна роль у нинішньому урбанізованому суспільстві продиктована кількома факторами. По-перше, у містах зосереджуються найважливіші не тільки економічні та соціальні, а й електоральні ресурси місцевої влади. По-друге, саме міста виконували та виконують основну роль політичних та адміністративних центрів державної влади країни. По-третє, якраз тут найінтенсивніше відбувається становлення та розбудова демократичних інституцій та з'являються справжні передумови ефективного контролю суспільства за владними інституціями. По-четверте, саме міське самоврядування найповніше віддзеркалює сутність місцевого самоврядування.

З огляду на це, процес розвитку сучасного міського самоврядування, посилення відповідальності міських громад за розв'язання проблем соціального, економічного й культурного розвитку міст зумовлює особливу значущість використання досвіду поширення, становлення та функціонування європейського міського законодавства на українських теренах, й зокрема за магдебурзьким правом.

Без вивчення цієї проблеми годі оцінити інші питання української пізньосередньовічної історії, оскільки саме міське самоврядування переважно було визначальним щодо розвитку ремесел, торгівлі, загалом поступу міста та міської економіки, життя національних общин, діяльності релігійних культів тощо. Як влучно висловила Т. Гошко, «теза європейськості України, доказом чого є магдебурзьке право, нині є популярною, але глибоких досліджень саме різних аспектів німецького права на українських землях вкрай бракує» (Гошко 2011: 126).

Однак, відтоді спостерігається збільшення кількості наукових розвідок у сучасній вітчизняній історіографії стосовно функціонування самоврядування українських міст на принципах магдебурзького права. Почалося вивчення пізньосередньовічної і ранньомодерної історії України в контексті історії Великого князівства Литовського і Речі Посполитої. Однією з проблем, що досліджується сучасною українською історіографією, є різноманітні питання поширення та функціонування міського самоврядування пізнього середньовіччя на принципах магдебурзького права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порушена проблема знайшла певне місце в сучасній вітчизняній історичній науці та стала предметом студіювання для багатьох вітчизняних дослідників. Чималий внесок у вивчення цієї проблеми зробила Т. Гошко, у працях якої проаналізована історія та історіографія магдебурзького права в українських землях (Гошко 1993, 2002, 2011, 2013). Питання впровадження та поширення самоврядування, зокрема й на магдебурзькому праві, в українських містах розглянули Н. Білоус (2008), О. Бондаренко (2021a, 2021b), А. Бортнікова (2017), С. Водотика та Л. Савенок (2015), О. Заяць (2012), М. Капраль (2006), К. Мануїлова (2016), Н. Яковенко (2005) та інші.

Суттєвий внесок у дослідження окресленої проблеми зробили праці представників правознавчої науки. Йдеться насамперед про науковий доробок І. Бойка (2009), В. Кіселичника (2011), М. Кобилецького (2008, 2010).

Різні аспекти розвитку українських міст і функціонування міського самоврядування досліджують державознавці О. Береза (2014), К. Ровинська (2013) та інші.

Очевидно, що постійно зростаюча маса наукових публікацій потребує власне періодичних історіографічних оглядів. Адже вивчення певної конкретно-історичної теми не може вважатися закінченим, якщо не буде здійснено всебічний історіографічний аналіз масиву наукової літератури, що присвячена цій проблемі та не буде підбито підсумки її опрацювання.

Саме через це **метою статті** є аналіз наукового доробку сучасної вітчизняної історіографії щодо самоврядування українських міст пізнього середньовіччя на принципах Магдебурзького права, з'ясування основних здобутків у дослідженні цієї проблеми та питань, що не знайшли свого достатнього висвітлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виникнення інституту міського самоврядування в сучасному його розумінні дослідники зазвичай пов'язують з піднесенням міст, що розпочалося ще в XI – XIII ст. у Західній Європі. Характерною рисою цього процесу було те, що комунальний рух в містах за торгіві привілеї та зменшення поборів проти сеньйора (власника землі, на якій стояло місто), переріс у боротьбу за внутрішню самоорганізацію та самоврядування. Ключову роль у цьому процесі відіграли міські громади. Спершу міста допомагали державі у боротьбі проти папського престолу та місцевих феодалів, а згодом розпочали боротьбу проти королівської влади, формуючи власне самоврядування.

Міста, набуваючи статус комун, одержували правові акти, в яких визначалися права міських станів: міщан, купців, ремісників – право обрання міської влади (бургмістрів, війтів, інших посадових осіб), сплата податків до міської казни, надання взаємодопомоги, організації самооборони міста від зовнішнього ворога тощо. У такий спосіб формувалося міське самоврядування, яке в багатьох країнах називають муніципальним.

Поширення міського самоврядування спричинене історичним розвитком людства загалом. Класичною формою організації міського самоврядування було магдебурзьке право, як феодальне міське право, що склалося у німецькому місті Магдебург, поширившись згодом й на чималу кількість українських міст, і стало символом міського самоврядування пізнього середньовіччя та ранньомодерного часу.

Магдебурзьке право більшість дослідників визначають як середньовічне міське право, що сприяло частковому звільненню міст від центральної влади (королівські міста) або ж влади феодала (приватні міста) та створенню міськими верствами представницьких органів міського громадського управління. Учені часто стверджують, що самоврядування середньовічних міст на магдебурзькому праві є історично першою формою місцевого самоврядування.

За останні десятиліття у вітчизняному науковому середовищі спостерігається зростання наукового зацікавлення питаннями поширення, функціонування та ролі магдебурзького права в українських містах. Специфічною рисою наукового доробку з цієї проблематики є її дослідження вченими різних спеціальностей.

Найбільший внесок у розроблення різних аспектів магдебурзького права зробили представники історичної науки. Саме вони здійснили історіографічний аналіз стану дослідження цієї проблеми. Виокремимо насамперед праці Т. Гошко, перу якої належать найгрунтовніші історіографічні наукові розвідки з порушеної теми. Серед них – дисертація, в якій авторка розглянула українську та польську історіографії щодо проблеми впровадження та функціонування системи магдебурзького права в містах Центрально-Східної Європи впродовж XIII-XVIII ст. (Гошко, 1999). Оцінюючи українську історіографію, Т. Гошко наголошує, що вона «відзначалася надмірною ідеологізацією та політизацією». І тільки в останні роки, завдячуючи тому, що «українське суспільство стало відкритішим і зменшилася гострота потреби показувати чинники, які перешкоджали українцям утворити свою державу, українська історіографія магдебурзького права стала об'єктивнішою, глибшою та різностороннішою» (Гошко, 1999: 14). Аналіз наукових публікацій дав змогу вченій дійти слушного висновку, що у вітчизняній історіографії магдебурзького права головна увага була зосереджена передусім на дослідженні таких аспектів як сутність магдебурзького права, його роль в історії українських міст, обмеження правового статусу українського населення. Натомість недостатньо висвітленими, на думку вченої, залишаються питання щодо локаційних привілеїв, розвитку міських прав, самоврядування окремих міст та відмінності у міському самоврядуванні між великими та малими містами (Гошко 1999: 14). Загалом же, зазначила вчена, українська історіографія невелика за обсягом (Гошко 1999: 4).

Дослідниця, крім того, проаналізувала історіографічні студії щодо німецького права в Україні впродовж першої половини XX ст. (Гошко, 2013), розглянула історіографію поширення магдебурзького права в містах України (Гошко, 1993), охарактеризувала сучасну українську історіографію історії міст на магдебурзькому праві в Україні (Гошко, 2011).

Розглядаючи історіографічні студії щодо історії міст в Україні загалом, Т. Гошко стверджує, що в сучасній українській історіографії склалася доволі «однобічна історіографічна картина – комплексно українські міста залишаються не вивченими» (Гошко, 2011: 153-154). На її переконання, лише кілька міст, серед яких Львів та Київ, дочекались дослідження різних аспектів своєї історії. «Виглядає, що нові світові історіографічні тенденції (ракурси, підходи, методи) лише частково і повільно доходять до української урбаністики» (Гошко, 2011: 153-154). Дослідниця, правда, уточнила, що це попередній висновок.

Стан та перспективи студіювання історії міст України на прикладі пізньосередньовічного та ранньомодерного Львова висвітлив М. Капраль (2011). Досліджуючи функціонування інститутів магдебургії Львова впродовж XIII – XVIII ст., він вказав на дві специфічні риси, що вирізняли магдебурзьке право від чинного руського або польського: «автономність міської громади, що полягала в судовій та адміністративній незалежності від місцевих державних, судових урядовців й установ, а також право приватної власності на успадковані міські земельні ділянки» (Капраль 2006: 111). Саме ці два чинники, на думку вченого, сприяли підприємницькій ініціативі купців й ремісників, що приносило матеріальну вигоду як самим міщанам, так і власникам міст (Капраль, 2006: 111).

С. Водотика та Л. Савенок простежили сучасне бачення історіографічного доробку з історії магдебурзького права в Україні. На їхню думку, за часів незалежності, попри збільшення наукового інтересу до питань історії магдебурзького права, кардинального зрушення на відбулося – монографічно ця проблематика не опрацьовується, дослідники обмежуються зазвичай історією окремих міст. Здебільшого такі праці присвячені історії великих міст та дослідженню локальних особливостей функціонування магдебурзького права (Водотика, Савенок, 2015: 95).

Історіографічні огляди щодо самоврядування в українських містах за магдебурзьким правом містяться у вступних розділах дисертаційних та монографічних робіт, присвячених вивченню певних аспектів цієї проблеми. Приміром, Н. Білоус у монографії, в якій

досліджує історію міської влади та самоврядування в Києві наприкінці XV – у першій половині XVII ст., здійснила історіографічний огляд наукових публікацій, зауваживши, що історія пізньосередньовічного та модерного Києва комплексно та спеціально не досліджувалась. Авторка указала на відсутність монографічних праць, у яких би висвітлювались соціально-правові відносини, історія київської міської влади, діяльність органів самоврядування, їхня роль і значення для містян. Беззаперечною, на її думку, є актуальність та важливість дослідження вказаних проблем (Білоус, 2008: 27).

Загалом, зауважимо, що історіографічні огляди в дисертаційних та монографічних працях можна охарактеризувати як неповні та схематичні, які стосуються насамперед теми дослідження.

Істотний внесок у дослідження порушеної теми зробили конкретно-історичні праці, в яких автори розглядають ті чи інші проблеми надання, поширення та функціонування магдебурзького права. Серед цих робіт, як й історіографічних, найбільший внесок зробила Т. Гошко, яка простежила історію самоврядування міст на українських землях у XIV – XVI ст. (Гошко, 2000) та історію магдебургії в Україні в XIV – на початку XVI ст. (Гошко, 2002). Так, дослідниця наголошує, що однією з найдискусійніших проблем міської історії є виникнення, становлення та поширення магдебурзького права – чи відбулося органічне злиття німецького права з місцевою традицією, чи залишилось воно чужорідним елементом; чи стало воно рушійною силою, чи було гальмом в процесі історичного розвитку українських міст. Дослідники, наголошує авторка, й досі дають різні відповіді на ці непрості запитання, а без їхнього вивчення складно розібратися в інших питаннях історії України пізнього середньовіччя та ранньомодерного часу, «адже міське самоврядування значною мірою визначало розвиток ремесла, торгівлі, функціонування релігійних культур, життя національних громад тощо» (Гошко, 2000: 4-5).

Питання щодо значення запровадження та функціонування магдебургії в українських містах розглянула О. Маркевич, простеживши його вплив на міські економічні процеси, на судочинство, можливості прийняття міських нормативно-правових актів і зміну архітектурного вигляду міст. Авторка звернула увагу також і на важливі наслідки щодо запровадження магдебурзького права на повсякдення містян та їхню трансформацію в окрему суспільну верству (Маркевич, 2021). Дослідниця дійшла висновку, що магдебурзьке право міцно прижилося на українських землях та сприяло перетворенню міст у центри ремесел, торгівлі, демократичних традицій, культури, поширенню урбанізаційних процесів в українському суспільстві. На її думку, запровадження магдебургії змінювало «обличчя» міст: їхню архітектуру, зумовлювало затвердження герба як обов'язкового атрибуту міста, удосконалювалось законодавство, міста одержали право приймати загальнообов'язкові міські положення – вількери, поширювалась змагальність, виборність та звітність посадових осіб перед міським населенням. Загалом, зазначила дослідниця, «магдебурзьке право сприяло перетворенню міщан на окремий стан, визнавалася їх значимість у суспільно-політичних процесах» (Маркевич, 2021: 451).

Позитивно оцінила запровадження та функціонування магдебурзького права на українських теренах відома дослідниця пізньосередньовічної та ранньомодерної доби української історії Н. Яковенко, на переконання якої «запровадження міського права стало справжньою «урбанізаційною революцією», оскільки вилучало міську громаду з-під юрисдикції королівської адміністрації, яку віднині заступали представники виборного самоврядування» (Яковенко, 2005: 128).

Суттєвий внесок у дослідження різноманітних аспектів на становлення й функціонування міського самоврядування за магдебурзьким правом зробили представники правознавчої та державознавчої наук. Передусім, потрібно виокремити внесок правознавців, зокрема історико-правові дослідження дисертаційного та монографічного форматів М. Кобилецького, в яких автор проаналізував широке коло питань стосовно впровадження та діяльності магдебурзького права в Україні впродовж XIV – першої половини XIX ст. (Кобилецький, 2008, 2010). Вчений розглянув питання розповсюдження

німецького права на території Галичини в XIV – XVI ст., зауваживши на його появу ще в період існування Галицько-Волинської держави та вказав на його особливості. Автор стверджує, що магдебурзьке право з'явилося в Галичині разом з німецькими колоністами. Німецьке право в Галичині за часів перебування її в складі Галицько-Волинської держави й Польського королівства (XIV – 1569), на думку дослідника, можна віднести до найактивнішого періоду його поширення на українських землях (Кобилецький, 2007: 48).

М. Кобилецький переконаний, що зі смертю польського короля Казимира III Великого закінчився перший період локації українських міст відповідно до магдебурзького права у складі Польщі. Автор не погоджується з польськими дослідниками, котрі змальовують Казимира III як благодійника, який приніс в українські міста європейську культуру та міське самоврядування. Учений підкреслив, що поширення магдебурзького права в українські міста було процесом об'єктивним, а Казимир III лише надав йому певну спрямованість. Цілком слушно, на нашу думку, М. Кобилецький наголошує, що поширення магдебургії в українських містах зумовлювалося передусім загальноєвропейськими тенденціями щодо міського розвитку та німецькими колоністами, котрі появились в Галицько-Волинській державі набагато раніше від Казимира III. Навпаки, на переконання дослідника, дії польського короля, як і його наступників, спрямовувались на обмеження прав українського населення, що врешті й зумовило багатовікову боротьбу українських містян за свої політичні, соціальні, національні та релігійні права. До того ж, учений зауважив, що «більшість документальних свідчень про самоврядування українських міст у період Галицько-Волинської держави та інші письмові матеріали свідомо знищувались представниками тогочасної польської держави та католицької церкви» (Кобилецький, 2007: 43)

Інший правознавець, І. Бойко, в монографічній роботі здійснив комплексне історико-правове дослідження формування та поширення міських самоврядних інституцій на теренах Галичини в складі Польського Королівства в 1349–1569 рр. (Бойко, 2009). Ще один представник юридичної науки В. Кіселичник розглянув у монографії історію міського права Львова впродовж другої половини XIII – початку XX ст., зокрема вплив міського права на становлення міського самоврядування (Кіселичник, 2011).

Ю. Кириченко оцінює поширення, роль і значення магдебурзького права в Україні неоднозначно, указавши, що воно, хоч й не відіграло тієї ролі в українських містах, як в Західній Європі, все ж сприяло виокремленню міського населення в самостійну суспільну верству, отриманню в містах самоврядності, податковій та судовій незалежності, закріпленню права власності на землю, одержанню пільг щодо поширення торгівлі і розвитку ремесла. Магдебурзьке право, на думку авторки, стало найвідомішою системою міського права та самоврядування в Європі, котре юридично закріпило права й свободи містян, їхнє право на здійснення громадського управління, створило правові засади становлення і розвитку міського самоврядування в сучасному його розумінні (Кириченко, 2011: 365).

А. Ткаченко розглянув магдебурзьке право на українських землях через контекст світоглядно-правових засад. На його переконання, воно стало найпоширенішим варіантом правової організації міських громад, вилучивши їх з-під юрисдикції княжої або королівської адміністрації. Дослідник поділяє думку тих вчених, котрі вважають, «що свого часу магдебурзьке право було показником приналежності української території до історичної Європи з її цінностями та життєвим устроєм. Дане право стало одним із важливих чинників культурного і правового зближення України із Західною Європою» (Ткаченко, 2014: 136-137). Важливим є його твердження, що у містах на магдебурзькому праві застосовувалися однакові принципи щодо організації та діяльності органів самоврядування, а особливості окремих міст тільки вносили в нього певні зміни, зберігаючи його сутність. Крім того зауважимо, що А. Ткаченко звернув увагу та поділяє оцінку дослідниками магдебурзького права як одного із знарядь католизації й полонізації українського населення міст, оскільки право на самоврядування могли одержувати лише

католики, хоч в багатьох містах й були створені окремі національні юрисдикції – як католиків, так і православних. Міщанам, зазначив учений, приміром, заборонялося володіння майном, що було куплене у польської, вірменської, єврейської та німецької шляхти. Обмеження існували також у ремісничій діяльності, політичній, конфесійній, культурній та мовній сферах. Православні, крім того, відсторонялися від участі в міському управлінні – в управах та судах. Існували обмеження для українців також у сфері торгівлі, стосовно купівлі-продажу будинків, у питаннях винесення судових рішень тощо (Ткаченко, 2014: 137).

Зауважимо, що чимало вчених ставлять під сумнів ефективність організації міської публічної влади на засадах магдебургії для корінного населення. Так, Б. Калиновський та Д. Радомська переконані, що історичні джерела свідчать що, організація місцевої влади, що базувалася на принципах німецького права не була насправду такою вже ефективною для українського населення тієї доби, як про це стверджують деякі дослідники, адже «корінне населення Західної України зазнавало серйозних економічних принижень, тиску католицизму, який сповідували поляки та німці, й насаджували його вперто і жорстоко» (Калиновський, Радомська, 2011: 52). Автори акцентують, що крім конфесійних, міщани-українці зазнавали суворих обмежень мовних, культурних, політичних, передусім після приєднання Галичини Польщею. Дослідники звернули увагу також на ще один момент: «історія магдебурзького права свідчить про те, що, коли місцеве самоврядування, його органи вирішують лише питання місцевого значення (що впливають з колективних потреб відповідної громади) й не застосовують принципу поєднання місцевих і державних інтересів, це призводить до певної політичної ізоляції цих громад, виключенню їх із загальнодержавного життя». (Калиновський, Радомська, 2011:52).

Іншої думки щодо значення магдебурзького права представниця державознавчої науки К. Ровинська, на переконання якої, попри те, що в українських містах використовувались тільки його форми, а не змістова сутність, воно, поза тим, «відіграло прогресивну роль у розвитку правової системи України і позитивно вплинуло на тодішнє суспільне та економічне життя» (Ровинська, 2013: 263).

Зазвичай дослідники акцентують, що на території українських земель у містах функціонувало не класичне магдебурзьке право, а адаптоване до місцевих умов. К. Ровинська, приміром, стверджує, що його норми були перероблені та поєднували такі джерела права: роботи польських юристів стосовно пристосування німецьких правових норм до польських, норми українського звичаєвого права й правові засади Литовських статутів (Ровинська, 2013: 260-261).

Аналізуючи значення магдебурзького права ще один представник державознавчої науки О. Береза наголошує: «досвід організації публічної влади у Львові переконливо доводить, що магдебурзьке право українських міст – це не німецьке право, а муніципальне право, що виникло шляхом злиття і переплетіння українського звичаєвого права з видозміненими і пристосованими до місцевих умов елементами інших правових систем, зокрема німецького магдебурзького права» (Береза, 2014: 96). Існування в українському місті з магдебурзьким правом демократичних принципів, серед яких виборність посад, можливість звертання до вищих судових установ, котрі поєднувалися з певним контролем над магістратом, свідчать, на переконання автора, про «дієвість елементів правових відносин між соціальними групами міського населення і політичною системою держави» (Береза 2014: 96). Магдебурзьке право, на думку вченого, внесло до системи управління та життєдіяльності міста не дріб'язкову регламентацію, а відповідну організацію, складники якої – «особиста свобода міщан, впорядкування повинностей, просторова перебудова, елементи самоврядування» (Береза 2014: 96).

Незважаючи на те, що магдебурзьке право, на переконання автора, не відіграло в Україні такої суттєвої ролі, як на Заході, воно все ж сприяло внесенню певних рис міського західноєвропейського устрою в українські міста, ставши важливим чинником правового та культурного процесу зближення України з Західною Європою. Запровадження німецького

права мало позитивні наслідки, насамперед у захисті містян від свавілля королівських намісників та землевласників, формуванні сприятливих умов щодо розвитку ремесел та торгівлі. Все це, зазначає О. Береза, сприяло «європеїзації» міського життя, дотриманню чітких правових норм. Крім того, воно суттєво впливало на становлення виборчої системи міських самоврядних органів і суду, визначало функції та регламентацію діяльності купецьких громадських об'єднань й цехів, регулювало різноманітні питання, що стосувалися торгівлі, опіки та спадкування, встановлювало покарання за злочини. Тому автор переконаний, що «магдебурзьке право сприяло формуванню в Україні громадянського суспільства» (Береза, 2014: 96-97).

Висновки. Отже, аналіз сучасної вітчизняної історіографії щодо самоврядування українських міст періоду пізнього середньовіччя на принципах магдебурзького права засвідчив зростання наукового зацікавлення цією проблемою в останні десятиліття. За період незалежності українські дослідники підготували цілу низку праць, в яких значна увага приділяється з'ясуванню питань поширення, становлення та функціонування європейського міського законодавства на українських теренах за магдебурзьким правом. Розвиток міського самоврядування, на думку вітчизняних науковців, спричинений історичним розвитком людства загалом.

Специфічною рисою наукового доробку з цієї проблематики є її дослідження вченими різних спеціальностей. Найбільший внесок у розроблення різних аспектів магдебурзького права зробили представники історичної науки. Саме вони здійснили історіографічний аналіз стану дослідження цієї проблеми. Виокремимо насамперед праці Т. Гошко, перу якої належать найгрунтовніші історичні та історіографічні наукові розвідки з порушеної теми.

Суттєвий внесок у дослідження різноманітних аспектів щодо становлення й функціонування міського самоврядування за магдебурзьким правом зробили представники правознавчої та державознавчої наук. Передусім, потрібно виокремити внесок правознавців, зокрема історико-правові дослідження дисертаційного та монографічного форматів в яких автори проаналізували широке коло питань стосовно впровадження та діяльності магдебурзького права в Україні.

Однак не всі питання порушеної проблеми знайшли повноцінне опрацювання у вітчизняній історіографії. Поза увагою дослідників лишилося чимало аспектів проблеми. Тому на основі напрацювань українською наукою вагомим дослідницьким матеріалом актуальним є підготовка комплексної, синтетичної праці з історії поширення, функціонування та ролі магдебурзького права в Україні з широким використанням компаративістського інструментарію.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Береза О. І. Магдебурзьке право в Україні та його значення для розвитку місцевого самоврядування. *Ефективність державного управління*. Вип. 40. 2014. С. 91–98.

Білоус Н. Київ наприкінці XV – у першій половині XVII століття. Міська влада і самоврядування: [монографія]. НАН України, Ін-т історії України, Центр соц. історії. Київ: Києво-Могилян. акад., 2008. 358 с.

Бойко І.Й. Органи влади і право в Галичині у складі Польського Королівства (1349-1569 рр.): монографія. Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2009. 28 с.

Бондаренко О.В. Міста Наддніпрянської України за імперської доби (1785–1917 рр.): історіографічний дискурс: монографія. Кропивницький: Видавець Лисенко В.Ф., 2021а. 364 с.

Бондаренко О.В. Соціально-економічні та соціокультурні процеси в містах Наддніпрянської України в 1785–1917 рр.: історіографія. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Університет Григорія Сковороди в Переяславі, Переяслав, 2021б. 455 с.

**Scientific Bulletin of the Izmil State University of Humanities.
Section Historical Sciences. Issue 65**

Бортникова А.В. Контемпоральний вимір дослідження органів міського самоврядування на Волині в умовах запровадження магдебурзького права. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2017. Вип. 22. С. 15–23.

Водотика С., Савенок Л. Сучасний погляд на історіографічний доробок історії Магдебурзького права в Україні. *Scriptorium nostrum*. 2015. № 1–2. С. 85–98.

Гошко Т. Д. Нариси з історії магдебурзького права в Україні (XVI – початок XVII ст.). Львів: Афіша, 2002. 255 с.

Гошко Т. До історіографії німецького права в Україні. *Україна в Центрально-Східній Європі*: Зб. наук. пр. К.: Інститут історії України НАН України, 2013. Вип. 12-13. С. 347-377.

Гошко Т. Міське самоврядування на українських землях у 14–16 ст. Прага, 2000. 111 с.

Гошко Т. Проблеми надання магдебурзького права містам України. Історіографія питання. *Актуальні проблеми розвитку міст і міського самоврядування (історія і сучасність)*. Тези міжнародної науково-практичної конференції. Рівне, 7–9 квітня 1993 р. Рівне, 1993. С. 3–5,

Гошко Т. Штрихи до сучасної української історіографії історії міст на магдебурзькому праві в Україні (Частина 1). Історіографічні дослідження в Україні: Зб. наук. пр. 2011. Вип. 21. С. 124–165.

Гошко Т.Д., Магдебурзьке право Центрально-Східної Європи XIII – XVIII ст. в українській та польській історіографії: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06. НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. К., 1999. 19 с.

Заяць О. Громадяни Львова XIV – XVIII ст.: правовий статус, склад, походження. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. К.; Львів, 2012. 590 с.

Калиновський Б., Радомська Д. Історико-правові засади формування органів публічної влади міст в Україні та країнах Європейського Союзу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4 (119). С. 50–60

Капраль М. М. Стан та перспективи дослідження історії міст України: приклад пізньосередньовічного та ранньомодерного Львова. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*: Зб. наук. пр. Львів: 2011. Вип. 20. С. 313–323.

Капраль М. Функціонування органів влади Львова у XIII – XVIII ст. (нарис історії інститутів магдебурзького права). *Український історичний журнал*. Київ, 2006. № 5. С. 111–130.

Кириченко Ю.М. Поширення Магдебурзького права та його особливості в містах України. *Форум права*. 2011. № 4. С. 361–366.

Кіселичник, В.П.. Львівське міське право (друга половина XIII – початок XX ст.): монографія. Л. 2011. 472 с.

Кобилецький М.М. Магдебурзьке право і його застосування в Україні (XIV – перша половина XIX ст.): автореф. дис... докт. юрид. наук: спец. 12.00.01 (Львівський нац. ун-т ім. І. Франка). Львів, 2010. 34 с.

Кобилецький М.М. Поширення магдебурзького права на території Галичини у XIV–XVI ст. *Учен. зап. Таврич. нац. ун-та ім. В.И. Вернадського. Сер. «Юрид. науки»*. 2007. Том 20 (59). № 2. С. 40–49.

Кобилецький М. Магдебурзьке право в Україні (XIV – перша половина XIX ст.): історико-правове дослідження. Львів: ПАІС, 2008. 406 с.

Маніулова К.В. Магдебурзьке право в українських містах: модель децентралізації публічної влади. ДонДУУ: *Менеджер*, 2016. №1. С. 33–40.

Маркевич О.В. Магдебурзьке право на українських землях: історичне значення. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2021. № 9. С. 449–452.

Ровинська К.І. Магдебурзьке право як підґрунтя формування місцевого самоврядування на території України. *Теорія та практика державного управління*. 2013. Вип. 2. С. 257–263.

Ткаченко А. Магдебурзьке право на теренах українських земель: світоглядно-правові засади. *Світогляд – Філософія – Релігія*. 2014. Вип. 7. С. 129–139.

Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. К.: Критика, 2005. 584 с.

REFERENCES

Bereza, O.I., (2014), *Magdeburz'ke pravo v Ukraini ta yoho znachennya dlya rozvytku mistsevoho samovryaduvannya* [Magdeburg law in Ukraine and its significance for the development of local self-government]. *Efektivnist' derzhavnoho upravlinnya*, 40, P. 91–98. [in Ukrainian].

Bilous N. (2008). *Kyyiv naprykintsi XV – u pershiy polovyni XVII stolittya. Mis'ka vlada i samovryaduvannya: [monohrafiya]* [Kyiv at the end of the 15th - in the first half of the 17th century. City government and self-government: monograph]. NAN Ukrainy, In-t istoriyi Ukrainy, Tsentr sots. istoriyi. Kyiv: Kyyevo-Mohylyan. akad. 358 p. [in Ukrainian].

Bondarenko O.V. (2021a). *Mista Naddnipyrians'koyi Ukrainy za impers'koyi doby (1785–1917 rr.): istoriohrafichnyy dyskurs: monohrafiya* [Cities of Dnieper Ukraine during the imperial era (1785–1917): historiographical discourse: monograph]. Kropyvnyts'kyy: Vydavets' Lysenko V.F. 364 p. [in Ukrainian].

Bondarenko, O.V. (2021b). *Sotsial'no-ekonomichni ta sotsiokul'turni protsesy v mistakh Naddnipyrians'koyi Ukrainy v 1785–1917 rr.: istoriohrafiya: [Socio-economic and socio-cultural processes in the cities of Trans-Dnieper Ukraine in 1785–1917: historiography]* dys. ... d-ra ist. nauk: 07.00.06; Universytet Hryhoriya Skovorody v Pereyaslavi. Pereyaslav. 455 p. [in Ukrainian].

Bortnykova A.V. (2017). *Kontemporal'nyy vymir doslidzhennya orhaniv mis'koho samovryaduvannya na Volyni v umovakh zaprovadzhennya mahdeburz'koho prava* [The contemporary dimension of the study of municipal self-government bodies in Volyn in the context of the introduction of Magdeburg law]. *Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 22: Politychni nauky ta metodyka vykladannya sotsial'no-politychnykh dystsyplin*, 22, P. 15–23. [in Ukrainian].

Boyko I.Y. (2009). *Orhany vlady i pravo v Halychyni u skladi Pol's'koho Korolivstva (1349-1569 rr.): monohrafiya* [Authorities and law in Galicia as part of the Kingdom of Poland (1349-1569): monograph]. L'viv. nats. un-t im. Ivana Franka. L'viv: VTs LNU im. I. Franka. 28 p. [in Ukrainian].

Hoshko T. (1993). *Problemy nadannya mahdeburz'koho prava mistam Ukrainy. Istoriohrafiya pytannya* [Problems of granting Magdeburg law to Ukrainian cities. Historiography of the question]. *Aktual'ni problemy rozvytku mist i mis'koho samovryaduvannya (istoriya i suchasnist')*. Tezy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. Rivne, 7–9 kvitnya 1993 r. Rivne. P. 3–5. [in Ukrainian].

Hoshko T. (2000). *Mis'ke samovryaduvannya na ukayins'kykh zemlyakh u 14–16 st.* [City self-government on Ukrainian lands in the 14th–16th centuries.]. Praha. 111 p. [in Ukrainian].

Hoshko T. (2011). *Shtrykhy do suchasnoyi ukayins'koyi istoriohrafiyi istoriyi mist na magdeburz'komu pravi v Ukraini (Chastyna 1)* [Shades of modern Ukrainian historiography of the history of cities under Magdeburg law in Ukraine (Part 1)]. *Istoriohrafichni doslidzhennya v Ukraini: Zb. nauk. pr. Vyp. 21*. P. 124–165. [in Ukrainian].

Hoshko T. (2013). *Do istoriohrafiyi nimets'koho prava v Ukraini* [To the historiography of German law in Ukraine]. *Ukrayina v Tsentral'no-Skhidniy Yevropi: Zb. nauk. pr. K.: Instytut istoriyi Ukrainy NAN Ukrainy. Vyp. 12-13*. P. 347–377. [in Ukrainian].

Hoshko T.D. (1999). *Mahdeburz'ke pravo Tsentral'no-Skhidnoyi Yevropy XIII – XVIII st. v ukayins'kiy ta pol's'kiy istoriohrafiyi: avtoref. dys... kand. ist. Nauk* [Magdeburg law of Central-

Eastern Europe XIII-XVIII centuries. in Ukrainian and Polish historiography: autoref. Dis... Cand. history of science]: 07.00.06. NAN Ukrayiny, In-t ukr. arkeohrafiyi ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevs'koho. K., 1999. 19 p. [in Ukrainian].

Hoshko T.D. (2002). Narysy z istoriyi mahdeburz'koho prava v Ukrayini (XVI – pochatok XVII st.) [Essays on the history of Magdeburg law in Ukraine (XVI - beginning of XVII centuries)]. L'viv: Afisha. 255 p. [in Ukrainian].

Kalynovs'kyi B., Radoms'ka D. (2022). Istoryko-pravovi zasady formuvannya orhaniv publichnoyi vlady mist v Ukrayini ta krayinakh Yevropeys'koho Soyuzu [Historical and legal foundations of the formation of public authorities of cities in Ukraine and the countries of the European Union]. Naukovyy visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. № 4 (119). P. 50–60 [in Ukrainian].

Kapral' M. (2006). Funktsionuvannya orhaniv vlady L'vova u XIII – XVIII st. (narys istoriyi instytutiv magdeburz'koho prava) [Functioning of the authorities of Lviv in the 13th - 18th centuries. (an essay on the history of institutions of Magdeburg law)]. Ukrayins'kyi istorychnyy zhurnal. Kyiv. № 5. P. 111–130. [in Ukrainian].

Kapral' M.M. (2011). Stan ta perspektyvy doslidzhennya istoriyi mist Ukrayiny: pryklad pizn'oseredn'ovichnoho ta rann'omodernoho L'vova [The state and prospects of the study of the history of the cities of Ukraine: the example of late medieval and early modern Lviv]. Ukrayina: kul'turna spadshchyna, natsional'na svidomist', derzhavnist': Zb. nauk. pr. Vyp. 20. P. 313–323. [in Ukrainian].

Kiselychnyk V.P. (2011). L'vivs'ke mis'ke pravo (druha polovyna XIII – pochatok XX st.): monohrafiya Lviv city law (second half of the 13th - beginning of the 20th century): monograph]. L. 472 p. [in Ukrainian].

Kobylets'kyi M. (2008). Mahdeburz'ke pravo v Ukrayini (XIV – persha polovyna XIX st.): istoryko-pravove doslidzhennya [Magdeburg law in Ukraine (XIV – first half of XIX centuries): historical and legal research]. L'viv: PAIS. 406 p. [in Ukrainian].

Kobylets'kyi M.M. (2007). Poshyrennya mahdeburz'koho prava na terytoriyi Halychyny u XIV-XVI st. [Поширення магдебурзького права на території Галичини у XIV-XVI ст.]. Uchen. zap. Tavrych. nats. un-ta ym. V.Y. Vernadskoho. Ser. «Yuryd. nauky». Tom 20 (59). № 2. P. 40–49. [in Ukrainian].

Kobylets'kyi M.M. (2010). Mahdeburz'ke pravo i yoho zastosuvannya v Ukrayini (XIV – persha polovyna XIX st.): avtoref. dys... dokt. yuryd. Nauk [Magdeburg law and its application in Ukraine (XIV - first half of the XIX century): autoref. dis... doc. law of science]: spets. 12.00.01 (L'vivs'kyi nats. un-t im. I. Franka). L'viv. 34 p. [in Ukrainian].

Kyrychenko Yu.M. (2011). Poshyrennya Mahdeburz'koho prava ta yoho osoblyvosti v mistakh Ukrayiny [The spread of Magdeburg law and its features in the cities of Ukraine]. Forum prava. № 4. P. 361–366. [in Ukrainian].

Maniulova K.V. (2016). Mahdeburz'ke pravo v ukrayins'kykh mistakh: model' detsentralizatsiyi publichnoyi vlady [Magdeburg law in Ukrainian cities: a model of decentralization of public power]. DonDUU: Menedzher. №1. P. 33–40. [in Ukrainian].

Markevych O.V. (2021). Mahdeburz'ke pravo na ukrayins'kykh zemlyakh: istorychne znachennya [Magdeburg law on Ukrainian lands: historical significance]. Mizhnarodnyy naukovyy zhurnal «Hraal' nauky». № 9. P. 449–452. [in Ukrainian].

Rovyns'ka K.I. (2013). Mahdeburz'ke pravo yak pidgruntya formuvannya mistsevoho samovryaduvannya na terytoriyi Ukrayiny [Magdeburg law as a basis for the formation of local self-government on the territory of Ukraine]. Teoriya ta praktyka derzhavnoho upravlinnya. Vyp. 2. P. 257–263. [in Ukrainian].

Tkachenko A. (2014). Mahdeburz'ke pravo na terenakh ukrayins'kykh zemel': svitohlyadno-pravovi zasady [Magdeburg law on the territory of Ukrainian lands: philosophical and legal foundations]. Svitohlyad – Filosofiya – Relihiya. Vyp. 7. P. 129–139. [in Ukrainian].

Vodotyka S., Savenok L. (2015). Suchasnyy pohlyad na istoriohrafichnyy dorobok istoriyi Mahdeburz'koho prava v Ukrayini [A modern view of the historiographical development of the

history of Magdeburg law in Ukraine]. Scriptorium nostrum. Elektronnyy istorychnyy zhurnal, 1–2, P. 85–98. [in Ukrainian].

Yakovenko N. (2005). Narys istoriyi seredn'ovichnoyi ta rann'omodernoyi Ukrayiny [Essay on the history of medieval and early modern Ukraine]. K.: Krytyka. 584 p. [in Ukrainian].

Zayats' O. (2012). Hromadyany L'vova XIV – XVIII st.: pravovyy status, sklad, pokhodzhennya [Citizens of Lviv XIV-XVIII centuries: legal status, composition, origin]. NAN Ukrayiny. Instytut ukrayins'koyi arkhеоhrafiiyi ta dzhereleznavstva im. M. S. Hrushevs'koho. K.; L'viv. 590 p. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті зроблено спробу аналізу стану розроблення в сучасній вітчизняній історіографії питань щодо самоврядування українських міст пізнього середньовіччя на принципах Магдебурзького права, з'ясування основних здобутків у дослідженні цієї проблеми та питань, що не знайшли свого достатнього висвітлення. Встановлено, що актуальність дослідження запровадження магдебурзького права на теренах України зумовлена низкою наукових чинників та суспільно-політичних тенденцій з огляду на дискусійність питання щодо поширення та ролі магдебургії на українських землях й необхідністю використання історичного досвіду ефективного міського самоврядування, що повною мірою відповідало б світовим та європейським стандартам в умовах входження України в європейський та світовий простір. Процес розвитку сучасного міського самоврядування, посилення відповідальності міських громад за розв'язання проблем соціального, економічного й культурного розвитку міст зумовлює особливу значущість використання досвіду поширення, становлення та функціонування європейського міського законодавства на українських теренах, й зокрема за магдебурзьким правом. Визначено, що дослідження з історії самоврядування українських міст періоду пізнього середньовіччя на принципах магдебурзького права активізувались після проголошення незалежності України. За останні десятиліття опубліковано цілу низку наукових праць, які містять фактичний систематизований матеріал щодо впровадження, поширення, становлення та функціонування магдебурзького права на українських теренах. З'ясовано, що дослідники пов'язують поширення міського самоврядування з історичним розвитком людства загалом. Класичною формою його організації було магдебурзьке право, як феодалне міське право, що склалося у німецькому місті Магдебург, поширившись згодом на чимало інших міст Європи, Східної зокрема, й стало символом міського самоврядування пізнього середньовіччя та ранньомодерного часу. Магдебурзьке право в наукових публікаціях визначається як середньовічне міське право, яке сприяло внесенню певних рис міського західноєвропейського устрою в українські міста, створенню міськими верствами представницьких органів міського громадського управління, ставши важливим чинником правового та культурного процесу зближення України з Західною Європою. Наголошено, що попри те, що магдебурзьке право в українських містах і не відіграло тієї ж ролі, що в містах Західної та Центрально-Східної Європи, на переконання дослідників воно було важливим інструментом забезпечення демократичного самоврядування, стимулювало розвиток правової культури, стало вагомим гарантом втілення економічних і соціальних можливостей, створивши на українських землях суттєві передумови зародження й розвитку демократичних інституцій громадянського суспільства.

Ключові слова: магдебурзьке право, українські міста, вітчизняна історіографія, міське самоврядування, пізнє середньовіччя.